Name : Mata PRiya .L

sem :- 6

RoLL NO:- 312

PRN :- CoC2025312

subject :- coc - Banking and finance

code :- 101

પ્રશ્ન - 1

બેંકનો અર્થ આપી, બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો.

બેંક એક એવી સંસ્થા છે જે નાણા અને તેના વિકલ્પો તથા નાણાં સંબંધિત અન્ય સેવાઓ પૂરી પાડે છે. નાણાકીય મધ્યસ્થી તરીકેની ભૂમિકામાં બેંક થાપણો સ્વીકારે છે. અને લોન આપે છે. તે થાપણો આકર્ષવા અને સેવા આપવાના ખર્ચે અને ઉધાર લેનારાઓ પાસેથી વસૂલવામાં આવતા વ્યાજ દ્વારા અથવા સિક્યોરિટિઝ દ્વારા કમાયેલી આવક વચ્ચેના તફાવતમાંથી નફો મેળવે છે.

ઘણી બેંકો નાણાકીય વ્યવસ્થાપન અને મ્યુચ્યુઅલ ફંડ અને ક્રેડિટ કાર્ડ જેવા ઉત્પાદનો જેવી સંબંધિત સેવાઓ પૂરી પાડે છે. કેટલીક બેંક જવાબદારીઓ પણ નાણાં તરીકે સેવા આપે છે - એટલે કે, ચૂકવણી અને વિનિમયનાં સામાન્ય રીતે સ્વીકૃત માધ્યમ તરીકે.

- ભારતનાં પરિપેક્ષમાં બેન્ક એટલે શું?

- ભારતમાં બેંકિંગનું નિયમન બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, 1949 હેઠળ થાય છે. આ કાયદામાં બેંક અને બેંકિંગની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ આપવામાં આવી છે.

- બેંકિંગની વ્યાખ્યા (સેક્શન 5(b)):

બેંકિંગ એટલે " લોકો પાસેથી નાણાંની થાપણો સ્વીકારી, જેનો ઉપયોગ ધિરાણ (લોન) આપવા અથવા રોકાણ માટે થાય, અને જે થાપણો માંગણી પર અથવા અન્ય રીતે પરત ચૂકવી શકાય

અને ચેક, ડ્રાફ્ટ, ઓર્ડર અથવા અન્ય રીતે ઉપાડી શકાય " આ વ્યાખ્યા બેંકની પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે થાપણ સ્વીકારવી અને ધિરાણ આપવાને આવરી લે છે.

- બેકિંગ કંપની (સેક્શન 5(c)) :-

બેંકિંગ કંપની એટલે એવી કંપની ભારતમાં બેંકિંગનો વ્યવસાય કરે છે, એટલે કે ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા મુજબની પ્રવૃત્તિઓમાં સંલગ્ન હોય.

- શેડ્યુલ બેંક :-

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા (RBI) એક્ટ 1934 ની બીજી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ બેંકોને શેડ્યુલ બેંક કહેવાય છે. આ બેંકોમાં સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, નેશનલાઇઝ્ડ બેંકો, ખાનગી બેંકો, વિદેશી બેંકો અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોનો સમાવેશ થાય છે.

- નોંધ :-

બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, 1949 માં " બેંક " શબ્દની સીધી વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી પરંતુ બેંકિંગની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા બેંકરની ભૂમિકા સમજાવવામાં આવી છે.

બેંકના વિવિધ પ્રકારો :

બેંકના વિવિધ પ્રકારો નીચે મુજબ છે:

1. કેન્દ્રીય બેંક
2. વાણિજ્ય બેંક
3. સહકારી બેંક
4. પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો (RRBs)
5. વિકાસ બેંક
6. વિદેશી બેંક
7. વિશેષિત બેંક

બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો:

1. વાણિજ્યક બેંક :

વાણિજ્યક બેંક એ એક પ્રકારની નાણાકીય સંસ્થા છે જે સમાન્ય લોકો માટે નાણાં જમા કરવા અને ઉપાડવા, રોકાણ માટે લોન આપવા અને આવી અન્ય પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત તમામ કામગીરી કરે છે. આ બેંકો નફો કરતી સંસ્થાઓ છે અને ફક્ત નફો કમાવવા માટે જ વ્યવસ્થા કરે છે.

વાણિજ્યક બેંકના બે મુખ્ય લક્ષણો છે ધિરાણ અને ઉધાર બેંક થાપણો મેળવે છે. અને વ્યાજ (નફો) મેળવવા માટે વિવિધ પ્રોજેક્ટસને નાણાં આપે છે. બેંક થાપણ દારોની જે વ્યાજ દર આપે છે. તેને ઉધાર દર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જ્યારે બેંક જે દરે નાણાં ઉધાર આપે છે તેને ધિરાણ દર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

વાણિજ્યિક બેંકોના પ્રકાર:

1. ખાનગી બેંક
2. જાહેર બેંક
3. વિદેશી બેંક

વાણિજ્યિક બેંકોના કાર્યો:

મુખ્ય કાર્યો

1. ધિરાણ આપવું
2. થાપણો સ્વીકારવી.

ગૌણ કાર્યો

1. એજન્સી કાર્યો
2. સામાન્ય ઉપયોગી કાર્યો

વાણિજ્યિક બેંકોનું મહત્વ:

1. રોકડ પ્રવાહ જાળવી શકે છે.
2. અર્થતંત્રને વેગ આપે છે.
3. વેપારને સરળ બનાવે છે.
4. બચત અને રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

ભારતમાં વાણિજ્યિક બેંકોના ઉદાહરણો

1. સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા
2. એચ.ડી.એફ.સી. બેંક
3. આઈ.સી.આઈ.સી.આઈ. બેંક
4. એક્સિસ બેંક

2. સહકારી બેંક:

પ્રસ્તાવના :- સમગ્ર વિશ્વમાં આજે સહકારી પ્રવૃત્તિ જોવા મળે છે.

- દેશમાં કોઈ પણ વિચારસરણીની વ્યવસ્થા હોય પણ સહકારી ક્ષેત્ર તમામમાં જોવા મળે છે.

સહકારી (આર્થિક ક્ષેત્રે) :- સ્વાહિત માટે લોકો દ્વારા રચવામાં આવતા વેપારી સંગઠનનું એક સ્વરૂપ રચવામાં આવતા વેપારી સંગઠનનું એક સ્વરૂપ સહકારી સંગઠન, વ્યક્તિગત માલિકી, ભાગીદારી પેઢી સંયુક્ત મૂડી કંપની કે રાજ્ય સંચાલિત વેપારી, ઔદ્યોગિક સાહસો જેવું જ એક ધંધાદારી સાહસ છે. જોકે તેનાં ઉદ્દેશો અને કાર્ય પદ્ધતિની બાબતમાં તે અન્ય ધંધાદારી સંગઠનોથી જુદું પડે છે.

ઈંગ્લેન્ડમાં ૧૮૫૫ માં સ્થપાયેલા અને રોચડેલ પ્રણેતાઓએ શરૂ કરેલા ટોડલેન સ્ટોરથી ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિઓ આરંભ થયો. તેમાં આરંભમાં ૨૮ લોકોને ૨૮ પાઉન્ડનું શેર ભંડોળ ભેગું કરેલું સહકારી ધોરણે અસ્તિત્વમાં આવેલો આ એક ગ્રાહક ભંડાર હતો. ૧૯ મી સદીનાં એ વર્ષોમાં વેપારીઓ અને ઉત્પાદકો વિવિધ રીતે ગ્રાહકોનું શોષણ કરતા હતા. તેમાંથી ગ્રાહકોને, ખાસ કરીને કામદારો ઉગારી લેવાના ઉદ્દેશથી સહકારી ગ્રાહક પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ હતી આ માટે સહકારી ગ્રાહક ભંડારોએ ગ્રાહકોને વાજબી ભાવે સાચા તોલમાપ સાથે સારી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ પૂરી પાડવાની નીતિ અપનાવી હતી. ઈંગ્લેન્ડની જેમ સ્વીડન વગેરે અન્ય કેટલાક દેશોમાં પણ 1870 પછીનાં વર્ષોમાં ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિ વિસ્તરી.

સહકારના લક્ષણો અથવા સિધ્ધાંતો:

1. સ્વૈચ્છિક અને ખુલ્લું સભ્યપદ
2. સભાસદોની આર્થિક સહભાગીદારી
3. સહકારી સંસ્થાઓ વચ્ચે સહકાર
4. સ્વાયત્તા અને સ્વતંત્રતા
5. સભાસદોનો લોકશાહી અંકુશ
6. શિક્ષણ, તાલીમ અને માહિતી
7. સમાજ પરત્વે ઉત્તરદાયિત્વ

સહકારી બેંકિંગનું માળખું:

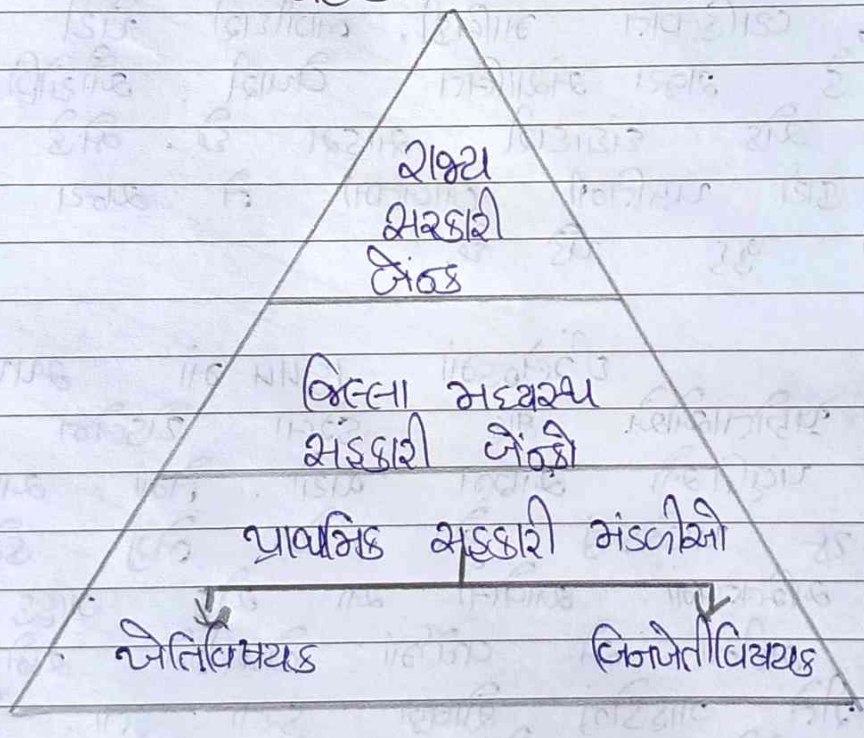

સહકારી બેંકોનું મહત્ત્વ:

1. નાણાકીય સમાવેશ
2. કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ માટે સમર્થન
3. સમુદાય સશક્તિકરણ
4. આર્થિક વિકાસ

Vidyalekhan
DATE
PAGE 7.

પડકારો અને નબળાઈઓ :

1. નાણાકીય અનિયમિતતાઓ
2. મર્યાદિત સંસાધનો
3. શાસનના મુદ્દાઓ
4. સ્પર્ધા

ભારતમાં ટોચની સહકારી બેંકો :

1. સારસ્વત સહકારી બેંક
2. કોસ્મોસ કોઓપરેટિવ બેંક
3. શામરાવ વિઠ્ઠલ કોઓપરેટિવ (SVC)
4. અભ્યુદય કોઓપરેટિવ બેંક
5. ભારત કોઓપરેટિવ બેંક
6. પાર્ક જનતા સહકારી બેંક (JJSB)
7. કાલુપુર કોમર્શિયલ કોઓપરેટિવ બેંક

નિષ્કર્ષ :-

ભારતમાં સહકારી બેંકો નાણાકીય સમાવેશને પ્રોત્સાહન આપવા અને ગ્રાહક ગ્રામીણ અને શહેરી સમુદાયોને ટેકો આપવા માટે અનિવાર્ય છે. સહકાર અને પરસ્પર લાભના સિદ્ધાંતોમાં મૂળ ધરાવતા તેમના અનન્ય સંચાલિત મોડેલ તેમને વાણિજ્યક બેંકોથી અલગ પાડે છે. નાણાકીય અનિયમિતતાઓ અને શાસનના મુદ્દાઓ જેવા પડકારો હોવા છતાં, ખેડૂતો, નાના વ્યવસાયો અને વંચિત વસ્તીને સશક્ત બનાવવામાં તેમની ભૂમિકા અનેક રહે છે. અને તે પછી 2025 આર્થિક વિકાસ અને સમુદાય વિકાસને પ્રોત્સાહન આપશે.